

Från den egna vreden till den andres empati

AKTUELT: Slagordet *det personliga är politiskt* har nyligen visat sin aktualitet i #MeToo kampanjen. Men vilken betydelse har personliga berättelser i den offentliga sfären och i politiken? En idéhistorisk undersökning av hur vittnesmål har använts i feministisk aktivism visar att de har haft som syfte att väcka varierande känslor ämnade för mobiliserandet av olika typer av politik.

Av Valgerður Pálmadóttir, Institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå Universitet. Pálmadóttir försvarade avhandlingen Perplexities of the Personal and the Political: How Women's Liberation became Women's Human Rights tidigare i år.

Tribunalen om brott mot kvinnor och Wientribunalen för kvinnors mänskliga rättigheter var två internationella, så kallade, folkliga tribunaler som arrangerades av feministiska aktivister i Bryssel 1976 respektive i Wien 1993. Dessa folkliga tribunaler var en form av symboliska rättegångar i vilka varken namngivna individer eller institutioner stod inför rätta, utan orättvisa och sexistiska samhällsstrukturer och kulturer. Vid båda tribunaler stod kvinnors personliga vittnesmål om erfarenhet av våld och förtryck i förgrunden under beteckningen att "det personliga är politiskt". Samtidigt skiljer sig de två evenemangen åt på flera betydelsefulla punkter. I min avhandling undersöker jag och beskriver dessa skillnader.

Jag visar bland annat, med en analys av ovan nämnda evenemang, hur innebörden av idén att "det personliga är politiskt" har kommit att förändras allt efter historiska och politiska sammanhang. I dessa förändrade kontexter tjänade även själva vittnesmålen olika syften, vilket bland annat märks i de skiftande känslor som de var avsedda att väcka och vilka idéer om politik låg till grunden. Vidare menar jag att i och med att feministiska aktivister under nittio-talet började använda sig av en diskurs baserad på mänskliga rättigheter, blev personliga berättelser ett sätt att *personalisera det politiska*. Mänskliga rättighetsdiskursen gav kvinnofrågan en tidigare osedd legitimitet inom internationella institutioner såsom FN, men den bidrog också i viss mån till avpolitiseringen av frågan om våld mot kvinnor. Med utgångspunkt i Wien- respektive Brysseltribunalen har jag undersökt vilka förståelser av politik och 'det politiska' som ligger till grund för olika användningar av personliga vittnesmål i politiskt syfte.

Kvinnokamp på ett nytt sätt

Idén om att organisera oberoende rättegångar utan juridisk legitimitet, som först och främst var tänkta att skapa medvetenhet kring det globala förtrycket av kvinnor anammades från rörelsen mot Vietnamkriget. År 1967 organiserade en grupp Vietnamkrigsmotståndare, på initiativ av filosofen och pacifisten [Bertrand Russell](#), den så kallade *Internationella krigsdomstolen* (mer känd som Russelltribunalen) som ägde rum i två sessioner i Stockholm och Roskilde. Tanken var att ställa den Amerikanska regeringen inför rätta för det som krigsmotståndarna ansåg var krigsförbrytelser

mot den Vietnamesiska befolkningen. Ordförande var författaren och filosofen [Jean-Paul Sartre](#) och medverkande i tribunalen, som fungerade som en jury eller en samling domare, var bland annat författaren och filosofen [Simone de Beauvoir](#), Black Power-aktivisten Stokely Carmichael och författarna Peter Weiss och Sara Lidman. Idén bakom denna folkliga tribunal var att lagar och rättssystem återspeglar styrande gruppers intressen och rättfärdigar deras överordning. Tanken var att underordnade grupper har rätt att värja sig gentemot orättvisa användningar av rättssystemet och genom att anamma rättens språkbruk avslöja våld och förtryck som pågår i lagens namn.

Den förra av de två tribunalerna som jag undersöker arrangerades i Bryssel år 1976 som ett feministiskt gräsrotssvar mot FNs utnämnda kvinnoår 1975 och konferensen om kvinnors situation i Mexiko samma år. Den senare blev också starten för FNs dedikerade kvinnoårtionde. Aktörerna bakom tribunalen i Bryssel gjorde sitt yttersta för att distansera sig från FNs initiativ som de ansåg vara en appropriering av kvinnorörelsens kamp med syfte att avtrubba de nyväckta radikala krafter bland världens kvinnor. Dessutom motsatte de sig FNs mål som de tyckte handlade om att införliva kvinnor i den rådande, patriarkala och hierarkiska samhällsordningen. Arrangörerna bakom Brysseltribunalen ansåg nämligen att jämlikhet och rättvisa krävde att "systemet" genomgick radikal förändring.¹ Den senare tribunalen ägde rum 1993 och var däremot planerad i direkt anslutning till FNs konferens om mänskliga rättigheter i Wien samma år. Aktörerna bakom tribunalen i Wien hade tidigare varit aktiva inom den radikala kvinnorörelsen och ansåg att feminismen var i behov av en omställning om syftet var att nå ut till en bredare publik. Det exklusiva radikalfeministiska språkbruket, som kännetecknade Brysseltribunalen, kom därför att ersättas av ett mer inkluderande och universellt språkbruk baserat på mänskliga rättigheter.

Medan den första tribunalen var tydligt förankrad i en diskurs om kvinnors frigörelse och global solidaritet bland kvinnor, i kampen mot patriarkala system, har den senare blivit en markör för begynnelsen av den internationella kvinnorörelsens anammande av både retorik och strategier baserade på mänskliga rättigheter. Mänskliga rättigheter nämndes knappt under tribunalen 1976 men var allestädes närvarande under tribunalen 1993.

Det personliga är politiskt

Slagordet "det personliga är politiskt" har i sin tur sina rötter i 1960-talet och de radikala rörelser och krafter som vid den tiden hade ett uppsving, speciellt i USA, i samband med kampen mot Vietnamkriget. Inom den nya vänstern och Black Power-rörelsen började aktivister, influerade av bland annat [Frankfurterskolan](#) och Frantz Fanons idéer, att diskutera hur en hegemonisk ideologi baserad på [kapitalism](#), hierarki och vitt privilegium tränger sig in i individens innersta kärna och påverkar både identitet och livsstil. Förtrycket tycktes handla om något mer psykologiskt djupgående än samhällsekonomin.²

Den mer radikala grenen av kvinnorörelsens så kallade andra våg har sin grogrund i ovan nämnda

rörelser och idén att "det personliga är politiskt" blev snart central i kampen för kvinnors frigörelse, både i teori och praktik. Slagordet kopplades också till hur kvinnors problem ansågs privata och irrelevanta för en offentlig diskussion eftersom de ägde rum inom den privata sfären och berörde bland annat relationer och reproduktivt arbete. Tribunalen i Bryssel 1976 var tydligt förankrad i denna radikalfeministiska rörelse och där betonade vittnen att deras nedstämdhet och utsatthet för våld och förtryck inte var en individuell erfarenhet utan ett strukturellt problem. Ett centralt tema under Brysseltribunalen var politiserandet av den personliga erfarenheten och kvinnors vittnesmål hade som syfte att väcka politisk medvetenhet och vrede gentemot orättvisa patriarkala samhällsstrukturer. Till skillnad från förebilden, Russelltribunalen från 1967, så fanns det ingen jury eller domare vid tribunalen i Bryssel: "Vi är våra egna domare" hette det i arrangörernas tal, vilket syftade på att kvinnor har fått nog av att bli dömda av patriarkatet.³ De känslor som låg i förgrunden var vrede; från självkritik, isolering och skam till solidaritet och systemkritik.

Men Brysseltribunalens radikala anspråk och motstånd till internationella institutioner såsom FN, i kombination med att både män och mediala representanter uteslöts från tribunalen, kan ha bidragit till att den inte fick så stort genomslag som aktivisterna hade förväntat sig. Det var i alla fall den slutsats som föreståndarna för Wien-tribunalen kom fram till när de bestämde sig för att anordna en ny folklig tribunal, 17 år efter Brysseltribunalen, för att väcka uppmärksamhet om kvinnors könsbaserade utsatthet världen över. Då, på nittioalet, var tidsandan i internationell politik också radikalt förändrad jämfört med 1976. Kalla kriget var slut och mänskliga rättighetsdiskursen hade tagit platsen som en sista utopi som andra politiska ideologier hade gett vika för, såsom idéhistorikern Samuel Moyn har påpekat i sin bok *The Last Utopia: Human Rights in History*.⁴

LES OGSÅ: [Kvinnefrigjøringens tragedie](#) • [Kamp for frigjøring eller likestilling?](#)

Kvinnors rättigheter är mänskliga rättigheter

Trots mänskliga rättighetsspråkets segertåg på den internationella arenan före och omkring 1990, så hade det ännu inte börjat påverka det feministiska språkbruket i någon större utsträckning vid den tiden. När FN presenterade programmet för sin stora konferens om mänskliga rättigheter i Wien 1993 så fanns där inte heller några referenser till kvinnors könsbaserade utsatthet eller våld mot kvinnor som brott mot kvinnors mänskliga rättigheter. Denna avsaknad av diskussion om kvinnors utsatthet i samband med mänskliga rättigheter blev en katalysator för den nya "kvinnors rättigheter är mänskliga rättigheter"-kampanjen för vilken Wien-tribunalen utgjorde en höjdpunkt. Den här gången gjorde arrangörerna sitt yttersta för att väcka medial uppmärksamhet. Speciella domare eller jurymedlemmar var valda utifrån kriterier om institutionell makt och inflytande inom området för mänskliga rättigheter på internationell nivå. Tanken var att med personliga vittnesmål, väcka juryns och andra åhörare erkännande och empati, och därmed vilja till förändring. Tribunalen för kvinnors mänskliga rättigheter i Wien 1993 fick stort genomslag och från och med då har mänskliga rättighetsdiskursen varit central i den globala kampen mot våld mot kvinnor. Initiativet hyllas av feministiska forskare och aktivister för att ha brutit med den urgamla uppdelningen mellan privat och offentligt som enligt tradition låg till grunden för mänskliga

rättighetsparadigmet.⁵

Den internationella kvinnorörelsens sätt att anamma diskursen om mänskliga rättigheter var ett strategiskt svar på den feministiska diskursens brist på auktoritet och universalitet. Med fokus på personliga vittnesmål visar jag i min avhandling hur *politiserandet av det personliga* ersattes av ett *personifierande av det politiska* i och med vändningen som innebar att den internationella kvinnorörelsen istället började tala om mänskliga rättigheter. Om Brysseltribunalen 1976 hade som första syfte att väcka kvinnors politiska vrede och höja deras egna politiska medvetande, så handlade Wientribunalen 1993 om att höja andras medvetande, och genom personliga berättelser väcka åhörarens empati och erkännande av det lidande som kvinnor utsätts för.

Historikern Joan B. Landes har påpekat att det största bidraget från andra vågens feminism var att möjliggöra ett offentligt språk för kvinnors privata desperation. Landes val av ordet "desperation" är i min läsning beskrivande för den terapeutiska dimensionen av att få kontakt med ett politiskt perspektiv och ett nytt språk för att beskriva och förstå den egna situationen. Detta kan ställas i kontrast till hur Marjorie Thorpe, föreståndaren för UNIFEM (United Nations Development Fund for Women, som år 2010 ersatt av UN Women) i sitt öppningstal till Wientribunalen 1993 talar om de känslor som kan väckas genom att lyssna till *andras* berättelser. "Vittnesmålen kommer förmodligen väcka inom oss ett stort spektrum av känslor; allt från smärta, rädsla, chock och besvikelse över att brott mot kvinnors mänskliga rättigheter fortsätter, 45 år efter att FNs deklaration om de mänskliga rättigheterna tillämpades."⁶

Mänskliga rättigheter som ett politiskt instrument

Det kan tilläggas att kvinnorörelsen inte är den enda politiska rörelse som har fokuserat på personliga berättelser. Användning av vittnesmål och personliga berättelser i olika former inom mänskliga rättighetsområdet ökade drastiskt före och omkring millenniumskiftet.⁷ Dessutom fick idén om folkliga tribunaler ett genomslag under samma period. De har haft som mål att ge underordnade grupper tillfälle att berätta sin historia, utan de begränsningar och beviskrav som rättssystemet kräver. Men, målet att ge underordnade personer och grupper ordet, har ofta varit underordnat ett annat syfte, närmare bestämt att mobilisera åhörarnas empatiska känslor. En risk är att denna metod inte ifrågasätter maktskillnader. Som teoretikern Lauren Berlant har påpekat blir idén om empati i praktiken ofta en form av barmhärtighet som är tätt kopplad till privilegier. Den som är i position att visa en annan barmhärtighet, genom erkännande, lindring av lidande eller hjälp har privilegier som sådan.⁸ Om internationella institutioner är de som till syvende och sist ges makten att erkänna underordnades mänsklighet genom att erkänna brott mot dem som brott mot mänskliga rättigheter förblir de underordnade beroende av detta erkännande.

Mänskliga rättigheter har genom tiderna åberopats av underordnade grupper som ett sätt att hävda gruppens rätt och existens, de har haft stor slagkraft och används än i dag för att synliggöra konflikter. Men mänskliga rättighetsdiskursen gör också universella och moraliska anspråk på

överskridandet av (politiska) konflikter. De syftar på något som vi alla borde kunna enas om, ofta i namnet av utveckling, framsteg och respekt för individen. Med tanke på hur diskursen om kvinnors mänskliga rättigheter utnyttjades i rättfärdigandet av de allierade makternas invasion i Irak och Afghanistan på tidigt tvåtusen-tal, är kopplingen till nykoloniala civilisationsdiskurser svår att undvika. I detta sammanhang menar jag att vändningen från en konfliktfylld retorik om kvinnors frigörelse till mänskliga rättigheter har förskjutit fokus från ojämlikhet, som både baseras på och konstruerar hierarkisk könsskillnad, till att bli ett civilisationsprojekt som berör alla, men som leds av västerlandet. [Gayatri Spivaks](#) kommentar om vita män som räddar bruna kvinnor från bruna män, är väl passande i detta sammanhang.⁹ Konflikten förskjuts från att handla om kön till att handla om kulturskillnad eller mer eller mindre utvecklade kulturer.

Vad min forskning visar är inte att den internationella kvinnorörelsen har gått från att vara en radikal gräsrotsrörelse till att bli en institutionaliserad och avpolitiserad kampanj för mänskliga rättigheter med nykoloniala förtecken. Det hela är mer komplicerat än så. Det har alltid funnits feministiska aktivister, liberala liksom radikala, som valt att arbeta utanför respektive innanför samhällsinstitutioner, eller "systemet". Bryssel- och Wientribunalerna visar på flera intressanta men svårlösta motsättningar som politiska rörelser tenderar att underkastas. Dessa folkliga tribunaler belyser nämligen det som filosofen [Jacques Derrida](#) har kallat rättvisans aporier. Rättssystemet är vårt gemensamma, världsliga sätt att närma oss rättvisa. Men rättvisan är, enligt Derrida, något som inte går att reducera till tekniska lösningar genom att mäta, väga och räkna. Därför sviker vi rättvisan alltid i någon mån varje gång vi fäller en dom.¹⁰ Politiska rörelser som kämpar för erkännande av och rättvisa för underordnade grupper är i mångt och mycket drivna av en idé om rättvisa bortom rättssystemet. Den politiska dimensionen är tillkommen därför att även politiska rörelser rymmer både begär och intresse av att vara en del av det samhälle som de kritiserar, vilket medför en oöverkomlig spänning som visar sig bland annat i skiftet mellan att dekonstruera rättssystemet och att förändra det inifrån. Genom att använda sig av metoden av en folklig tribunal belyser aktivister viktiga frågor som angår relationen mellan lag, politik och etik. Vilkas rätt och intressen bevakar lagen? Vem skyddas av lagen och på vilka premisser?

LES OGSÅ: [Slumrende feminister](#)

NOTER

¹ Det kan tilläggas att bland radikala grupper på sextio och sjuttio-talet användes "systemet" för att beteckna kapitalismen som tycktes genomsyra hela samhället, men i feministernas språkbruk började "systemet" också snart hänvisa till patriarkatet. Alice Echols, *Daring to Be Bad, Radical Feminism in America, 1967-1975*, (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1989).

² Ziauddin Sardar, "Foreword," *Frantz Fanon, Black Skin, White Masks*, Charles Las Markmann (trans.) (Pluto Press, 2008).

³ Diana Russell och Nicole Van de Ven, *Crimes against Women: Proceedings of the International Tribunal*, (San Francisco: Frog in the Wall, 1976).

⁴ Samuel Moyn, *The Last Utopia: Human Rights in History*, (Cambridge, Massachusetts and London, England: Belknap Press of Harvard University Press, 2010).

⁵ Alice Edwards, *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

⁶ Marjorie Thorpe citerad i Charlotte Bunch, and Niamh Reilly, *Demanding Accountability, the Global Campaign and the Tribunal for Women's Human Rights* (New Brunswick NJ: Center for Women's Global Leadership, Rutgers, 1994), p. 19.

⁷ Kay Schaffer och Sidonie Smith, *Human Rights and narrated lives: the ethics of recognition* (New York: Palgrave MacMillan, 2004).

⁸ "In operation, compassion is a term denoting privilege: the sufferer is over there. You, the compassionate one, have a resource that would alleviate someone else's suffering." Lauren Berlant, "Introduction," *Compassion, the Culture and Politics of an Emotion* (New York and London: Routledge, 2004), p. 4.

⁹ Gayatri Chakravorty Spivak, "Can the Subaltern Speak?" *Marxism and the Interpretation of Culture*, (red.) Cary Nelson and Lawrence Grossberg (Urbana: University of Illinois, 1988).

¹⁰ Derrida, Jacques, "The Force of Law: the "Mystical Foundations of Authority,"" Mary Quaintance (övers.), *Cardozo Law Review*, 11:5/6 (1990).